

ODNOS DIMENZIJA PETOFAKTORSKOGA MODELA LIČNOSTI I RASPOLOŽENJA

Igor KARDUM, Asmir GRAČANIN, Nada KRAPIĆ
Filozofski fakultet, Rijeka

UDK: 159.942.072(497.5)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 6. 10. 2005.

Na uzorku od 332 ispitanika ispitan je odnos upitnički i pridjevski mjerenih dimenzija ličnosti petofaktorskoga modela s dvije hijerarhijski više dimenzije emocionalnih stanja, pozitivnim i negativnim raspoloženjem, te s njihovim specifičnim komponentama radosti, aktivacije, prihvatanja, tuge, ljutnje, straha i odbacivanja. Dobiveni rezultati pokazuju da je i upitnički i pridjevski mjerena emocionalna stabilnost najbolji prediktor negativnoga raspoloženja, dok su najbolji prediktori pozitivnoga raspoloženja upitnički mjerena ekstraverzija i pridjevski mjerena otvorenost. Upitnički i pridjevski mjerena emocionalna stabilnost također je najbolji prediktor specifičnih negativnih emocionalnih stanja, dok je upitnički mjerena ekstraverzija najbolji prediktor specifičnih pozitivnih emocionalnih stanja. Od pridjevskih mjera samo je otvorenost značajan prediktor svih triju primarnih dimenzija pozitivnoga emocionalnog stanja. Dobiveni rezultati dosljedno pokazuju da se sve dimenzije raspoloženja bolje mogu predvidjeti na osnovi pridjevski mjerenih dimenzija ličnosti nego na osnovi onih mjerenih upitnikom te da se na osnovi dimenzija ličnosti, bez obzira na način mjerenja, bolje mogu predvidjeti pozitivna emocionalna stanja nego negativna. Ovi su nalazi komentirani u kontekstu prethodnih istraživanja, kao i u kontekstu nekih teorijskih pretpostavki o prirodi odnosa između osobina ličnosti i raspoloženja.

Ključne riječi: pozitivno raspoloženje, negativno raspoloženje, petofaktorski model ličnosti

✉ Igor Kardum, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju, Trg I. Klobučarića 1, 51 000 Rijeka, Hrvatska.
E-mail: kardum@ffri.hr

UVOD

U posljednja dva desetljeća može se uočiti veliko zanimanje za odnos između osobina ličnosti i subjektivne komponente emocionalnih stanja (npr. Aliik i Realo, 1997.; Harris i Lucia, 2003.; Watson i Clark, 1992.a). S obzirom na količinu znanstvenog interesa, ovo se područje čak smatra zasebnom subdisciplinom (Larsen i Katelaar, 1991.).

Danas postoji opće slaganje da su emocionalno doživljavanje i njegova regulacija važne komponente ličnosti (Clark i Watson, 1999.). Povezivanje osobina ličnosti s emocionalnim procesima omogućuje bolje razumijevanje obaju psiholoških fenomena, pa se tako npr. trajna sklonost doživljavanju određenih emocionalnih stanja može smatrati osnovom određene osobine ličnosti, dok, s druge strane, često javljanje nekoga emocionalnog stanja može biti posljedica ponašanja koje je vezano uz neku osobinu ličnosti. U skladu s time Costa i McCrae (1980.; McCrae i Costa, 1991.) razlikuju temperamentalno i instrumentalno shvaćanje odnosa osobina ličnosti i emocionalnih procesa. Prema temperamentalnom gledištu, pojedine osobine ličnosti određuju stupanj osjetljivosti i karakterističnu jačinu odgovaranja na pozitivne i negativne emocionalne podražaje, što rezultira dugoročnim emocionalnim posljedicama. U skladu s tim gledištem osobine ličnosti nerazdvojive su od emocionalnih procesa, tj. određene su radom istih psihobioloških sustava koji su u podlozi emocionalnih procesa (Clark i Watson, 1999.; Depue i Collins, 1999.). S instrumentalnoga gledišta, dugoročna emocionalna stanja javljaju se kao posljedica životnih okolnosti do kojih su dovele određene osobine ličnosti. Takav odnos osobina ličnosti i emocionalnih stanja znatno je složeniji i ovisniji o specifičnom okolinskom kontekstu.

Struktura raspoloženja

Rani model strukture raspoloženja zasnovan na analizi facialnih i vokalnih ekspresija emocija te na procjenama sličnosti među deskriptorima raspoloženja identificirao je kao dva glavna faktora valenciju i aktivaciju, odnosno stupanj uzbuđenja (Russell, 1979.). Kasnija istraživanja, više zasnovana na samoprocjenama, kao temeljne dimenzije emocionalnih stanja identificirala su dimenzije pozitivnog afekta (PA) i negativnog afekta (NA) (Watson i Tellegen, 1985.). Ove se dvije dimenzije odnose na evaluativni aspekt emocionalnog iskustva, odnosno na pozitivan i negativan hedonski ton. Iako PA i NA nominalno djeluju kao jedna bipolarna dimenzija, treba napomenuti da je riječ o dvjema, u velikoj mjeri nezavisnim dimenzijama (Warr i sur., 1983.), pri čemu PA varira u rasponu od niskog uzbuđenja i izostanka ugone do visokog uzbuđenja i visoke ugone, a NA od niskog uzbuđenja i izostanka neugode

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

do visokog uzbuđenja i visoke neugode. Iako se cjelokupni varijabilitet emocionalnih iskustava ne može potpuno svesti samo na ove dvije dimenzije, one su se pokazale vrlo korisni- ma i u praktičnom i u teorijskom smislu. Jedna od njihovih najvažnijih prednosti u odnosu na dimenzije evaluacije i akti- vacije jest u tome što one pružaju bolji konceptualni okvir za analizu specifičnih emocionalnih stanja predloženih u klasi- čnim teorijama emocija (Watson i sur., 1999.). Nadalje, PA i NA imaju odnose s brojnim drugim varijablama, omoguću- jući npr. razlikovanje anksioznih i depresivnih poremećaja (Wat- son i sur., 1988.) i pod različitim su utjecajem okolinskih vari- jabli (Clark i Watson, 1988.). Danas postoji sve veće slaganje da su ove dvije dimenzije subjektivne manifestacije dvaju bio- biheviorističkih sustava (Clark i Watson, 1999.; Depue i Col- lins, 1999.; Watson i sur., 1999.).

Uloga PA i NA u taksonomiji emocionalnih stanja može se usporediti s ulogom dimenzija petofaktorskoga modela u taksonomiji crta ličnosti (Watson i Clark, 1992.a). Iako u oba slu- čaja nema slaganja o odnosu ovih temeljnih dimenzija i njiho- vih specifičnih komponenti, može se reći da su kod petofak- torskoga modela pokušaji stvaranja detaljne taksonomije kroz facetno klasificiranje karakteristika ličnosti otišli nešto dalje.

U pokušaju detaljnije konceptualizacije strukture afekta Watson i Tellegen (1985.) predložili su model u kojem se PA i NA sastoje od nekoliko međusobno povezanih, ali bitno razli- čitih, emocionalnih dimenzija nižega reda koje u velikoj mjeri odgovaraju primarnim emocijama predloženim u klasičnim te- orijama emocija. Na temelju analize čestica pozitivnog i ne- gativnog afekta, kao i analize teorija koje predviđaju postoj- anje diskretnih emocija, Watson i Clark (1992.a) kao primar- ne dimenzije NA predlažu strah, tugu, krivnju, hostilnost, sram, umor i iznenađenje. Daljnja su istraživanja pokazala stabilnost dimenzija straha, tuge, krivnje i hostilnosti (Watson i Clark, 1992.b). Naknadnim analizama PA razlažu na speci- fične komponente radosti, samopouzdanja, pozornosti i smi- renosti (Watson i Clark, 1992.a).

Za razliku od ovakva pristupa, neki autori polaze od od- ređivanja specifičnih dimenzija raspoloženja za koje se nak- nadno ispituje postojanje faktora višeg reda. Kardum i Bezi- nović (1992.) na temelju unaprijed definiranih specifičnih di- menzija emocionalnih stanja utvrdili su da dimenzije tuge, straha, ljutnje i odbacivanja čine primarne dimenzije NA, a radost, aktivacija i prihvaćanje PA. Aliik i Realo (1997.) anali- zom deskriptora emocionalnoga stanja u estonskom jeziku deriviraju hostilnost, tugu, umor i sramežljivost kao primarne dimenzije NA, a radost, upornost i ljubav kao primarne dimen- zije PA. Iako sadržajno različite, sve specifične dimenzije ra- spoloženja pokazuju jasnu povezanost s PA i NA.

Dimenzije petofaktorskoga modela ličnosti i raspoloženje

Među dimenzijama petofaktorskoga modela, ekstraverzija i neuroticizam pokazuju najveću povezanost s temeljnim dimenzijama afekta (Costa i McCrae, 1980.; David i sur., 1997.; Lucas i Fujita, 2000.; Meyer i Shack, 1989.; Watson i Clark, 1992.a, 1992.b). Ekstraverzija je visoko povezana s PA, ali ne i s NA, dok je neuroticizam visoko povezan s NA, ali ne i s PA. Ovakva je povezanost utvrđena bez obzira na to je li riječ o trenutačnim raspoloženjima ili o trajnoj podložnosti PA ili NA (David i sur., 1997.; Lucas i Baird, 2004.; Meyer i Shack, 1989.) te u različitim jezicima, odnosno kulturalnim sredinama (Aliik i Realo, 1997.; Kardum, 1999.). U engleskom jeziku smjer i veličina povezanosti slične su i na razini svih faceta ekstraverzije i neuroticizma mjerenih upitnikom NEO-PI (Watson i Clark, 1992.a).

Danas većina istraživača na ovom području prihvaća mišljenje da su ekstraverzija i neuroticizam temeljne emocionalno-temperamentalne dimenzije koje odražavaju individualne razlike u sklonosti doživljavanju PA i NA (McCrae i Costa, 1991.; Meyer i Shack, 1989.; Tellegen, 1985.; Watson i sur., 1999.). Zbog njihovih visokih povezanosti s PA i NA Tellegen (1985.) predlaže njihovo preimenovanje u pozitivnu i negativnu emocionalnost. Osnova ovih dviju dimenzija ličnosti jesu razlike u stupnju osjetljivosti na bolne i ugodne podražaje (Tellegen, 1985.), odnosno na nagradu i kaznu (Depue i Collins, 1999.; Gray, 1990.). S tim u skladu pretpostavlja se da su ekstraverzija i neuroticizam posljedica rada biobihevoriističkih sustava jednakih onima koji se nalaze u podlozi PA i NA – sustava približavanja i izbjegavanja (Davidson, 1998.), odnosno bihevoriističko – aktivacijskoga i bihevoriističko – inhibicijskoga sustava (Gray, 1990.; Clark i Watson, 1999.; Depue i Collins, 1999.; Watson i sur., 1999.). Rezultati novijih istraživanja neurofiziologije mozga u velikoj mjeri potvrđuju postojanje takvih sustava, pri čemu oni uključuju različite neuroprijenosnike i različite neuroanatomske strukture (Davidson, 1998., 2001.; Depue i Collins, 1999.).

Treba napomenuti da je u mnogim istraživanjima nađena i niska do umjerena negativna povezanost ekstraverzije i NA, odnosno neuroticizma i PA (npr. Aliik i Realo, 1997.; McCrae i Costa, 1991.; Meyer i Shack, 1989.; Watson i sur., 1999.), kao i to da ove dvije dimenzije u jednakoj mjeri pridonose trenutačnim promjenama u PA i NA (Hemenover, 2003.). Međutim, te se povezanosti znatno smanjuju kada se parcijaliziraju efekti druge dimenzije ličnosti (Aliik i Realo, 1997.; Watson i sur., 1999.).

U usporedbi s ekstraverzijom i neuroticizmom, znatno je manje istraživanja povezanosti preostalih triju dimenzija petofaktorskoga modela i emocionalnih stanja.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

Positivna povezanost otvorenosti za iskustva i PA uglavnom je konzistentna (Aliik i Realo, 1997.; McCrae i Costa, 1991.; Watson i Clark, 1992.a), dok je njezin odnos s NA nešto nejasniji. Rezultati ranijih istraživanja govorili su o njihovoj niskoj pozitivnoj povezanosti (McCrae i Costa, 1991.), dok je u kasnijim istraživanjima češće dobivena niska negativna povezanost (Aliik i Realo, 1997.; Watson i Clark, 1992.a). Ugodnost je najčešće pozitivno povezana s PA, a negativno s NA (Aliik i Realo, 1997.; McCrae i Costa, 1991.; Watson i Clark, 1992.a), a slične su povezanosti dobivene i za savjesnost (Aliik i Realo, 1997.; McCrae i Costa, 1991.; Watson i Clark, 1992.a).

Općenito, navedena istraživanja pokazuju da su ugodnost, savjesnost i otvorenost znatno manje povezane s emocionalnim stanjima nego ekstraverzija i neuroticizam te da je za objašnjenje njihova odnosa s emocionalnim stanjima prikladniji instrumentalni model (McCrae i Costa, 1991.).

S obzirom na to da su dimenzije petofaktorskoga modela međusobno povezane, u nekim su istraživanjima regresijskim analizama ispitani i njihovi pojedinačni doprinosi dimenzijama emocionalnih stanja. Uz već navedene najveće doprinose ekstraverzije predikciji PA i neuroticizma predikciji NA, kao značajni prediktori PA javljaju se još savjesnost i otvorenost. Takvi su rezultati dobiveni na četiri različita uzorka ispitanika uz upotrebu upitničkih i pridjevskih mjera dimenzija petofaktorskoga modela u engleskom jeziku (Watson i Clark, 1992.a) te uz upotrebu upitničke mjere dimenzija petofaktorskoga modela u estonskom jeziku (Aliik i Realo, 1997.). Vrlo je malo istraživanja u kojima su ispitivani odnosi dimenzija petofaktorskoga modela i specifičnih raspoloženja, pogotovo ako se uzmu u obzir i međusobne povezanosti dimenzija petofaktorskoga modela. Gotovo u svakom od tih istraživanja primijenjene su drugačije mjere raspoloženja, zbog čega je vrlo teško uspoređivati njihove rezultate. Unutar raznolikoga skupa rezultata može se npr. uočiti da je neuroticizam konzistentno povezan s gotovo svim negativnim emocionalnim stanjima, odnosno sa strahom, tugom, krivnjom i hostilnošću (Aliik i Realo, 1997.; Garrity i Demick, 2001.; Rolland i De Fruyt, 2003.; Watson i Clark, 1992.a). Ekstraverzija je često negativno povezana s tugom (Watson i Clark, 1992.a; Watson i sur., 1988.), a pozitivno s radošću (Aliik i Realo, 1997.; Watson i Clark, 1992.a) i aktivacijom (Garrity i Demick, 2001.; Harris i Lucia, 2003.), dok je ugodnost čvrsto negativno povezana s hostilnošću (Aliik i Realo, 1997.; Watson i Clark, 1992.a), odnosno ljutnjom (Harris i Lucia, 2003.).

Iako petofaktorski model potječe primarno iz istraživanja opisa ličnosti kojima se ljudi služe u svakodnevnom jeziku, odnosno iz tzv. leksičkoga pristupa, petofaktorska struktura,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

vrlo slična onoj koja se dobiva na osnovi analize pridjeva, može se pronaći i u upitničkim mjerama ličnosti. U dosadašnjim ispitivanjima odnosa između dimenzija petofaktorskoga modela i raspoloženja uglavnom su se rabile upitničke mjere, pa je upitno koliko se dobiveni rezultati mogu uopćavati i na pridjevske mjere. Naime, pridjevske i upitničke mjere razlikuju se po brojnim obilježjima. Prije svega, pridjevske su mjere apstraktnije, dok su upitničke u pravilu preciznije (Briggs, 1992.) i bliže svakodnevnom govoru (Trapnell, 1994.). Nadalje, pridjevi uz deskriptivnu komponentu sadrže i evaluativnu, što dovodi do njihove veće transparentnosti i podložnosti iskrivljavanju odgovora. Osim toga, veća transparentnost pridjeva dovodi do sličnijega načina odgovaranja, što često rezultira jednostavnijim faktorskim strukturama nego kod upitničkih mjera.

Cilj je ovog istraživanja ispitati odnos dimenzija petofaktorskoga modela ličnosti mjenjenih upitnički i pridjevski s hijerarhijski višim (PA i NA) i specifičnim dimenzijama raspoloženja. Na osnovi navedenih rezultata, dobivenih uglavnom u engleskom jeziku, može se pretpostaviti da će s PA i NA, odnosno s njihovim specifičnim komponentama, najviše biti povezane dimenzije ekstraverzije i neuroticizma. To se može očekivati i za pridjevski i za upitnički mjerene dimenzije petofaktorskoga modela, iako se može pretpostaviti da će pridjevske mjere ličnosti biti povezanije s emocionalnim stanjima nego upitničke. Naime, raspoloženja su također mjerena pridjevima, a dobro je poznato da sličnost metoda mjerenja povećava kovarijacije.

Najveća odstupanja u povezanosti pridjevske i upitničke mjere dimenzija petofaktorskoga modela ličnosti s raspoloženjima mogu se očekivati za V. faktor, jer pridjevske i upitničke mjere vrlo često zahvaćaju njegove različite komponente (John i Srivastava, 1999.). Pridjevska mjera V. faktora, upotrijebljena u ovom istraživanju, slična je faktoru intelekta u engleskom jeziku te uglavnom obuhvaća osobine koje se odnose na intelektualnu kompetenciju. Upitnička mjera ovoga faktora jest heterogenija, pa kao i faktor otvorenosti u engleskom jeziku, osim intelektualnih sposobnosti, sadrži i afektivne dispozicije koje dovode do traženje različitosti i promjena (Gračanin i sur., 2004.; McCrae, 1990.; Trapnell, 1994.).

METODA

Ispitanici

U istraživanju su sudjelovala 332 ispitanika (138 ženskog i 194 muškog spola) od 18 do 27 godina ($M = 21,37$; $SD = 1,93$), i to studenata na fakultetima Sveučilišta u Rijeci.

Instrumentarij

Upotrijebljene su dvije mjere petofaktorskoga modela ličnosti. Pridjevska se mjera sastoji od 48 čestica, a zadatak je ispitanika da na skali Likertova tipa od 5 stupnjeva procijene koliko ih dobro svaki pridjev opisuje (0 – uopće se ne odnosi na mene; 4 – potpuno se odnosi na mene). Ova je mjera nastala u tradiciji leksičkoga pristupa mjerenju ličnosti, kojim se od oko 1400 pridjeva koji se u hrvatskom jeziku rabe za opis različitih karakteristika ličnosti izabralo one koji relativno dobro pokrivaju sve dimenzije petofaktorskoga modela (Kardum i Smojver, 1993.). Broj čestica kreće se od 8 za ekstraverziju i emocionalnu stabilnost do 12 za savjesnost i sadržajno su slične drugim pridjevskim taksonomijama ličnosti u hrvatskom jeziku (npr. Mlačić i Ostendorf, 2005.). Prethodna su istraživanja pokazala da i eksploratorna (Kardum i Smojver, 1993.) i konfirmatorna faktorska analiza (Gračanin i sur., 2004.) upućuju na adekvatnost petofaktorske strukture ove mjere. Prva četiri faktora pokazuju zadovoljavajuću konvergenciju s upitničkom mjerom petofaktorskoga modela, dok je faktor otvorenosti nešto povezaniji s upitničkom mjerom ekstraverzije nego s upitničkom mjerom otvorenosti (Gračanin i sur., 2004.). Pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) pojedinih faktora dobivene na ovom uzorku ispitanika iznose 0,88 za ekstraverziju, 0,84 za ugodnost, 0,85 za savjesnost, 0,79 za emocionalnu stabilnost i 0,79 za otvorenost. Spolne razlike dobivene su na skali savjesnosti ($t = 2,49$; $p < 0,05$), na kojoj ispitanice postižu značajno više rezultate i na skali emocionalne stabilnosti ($t = 2,88$; $p < 0,01$), na kojoj više rezultate postižu ispitanici. S L-skalom značajno su povezane ugodnost ($0,25$; $p < 0,001$), savjesnost ($0,22$; $p < 0,001$) i emocionalna stabilnost ($0,20$; $p < 0,001$). Sve korelacije između dimenzija ličnosti petofaktorskoga modela dobivene pridjevskom mjerom značajne su i pozitivne, a kreću se od 0,23 ($p < 0,001$; otvorenost i emocionalna stabilnost) do 0,41 ($p < 0,001$; savjesnost i ugodnost).

Druga mjera petofaktorskoga modela ličnosti bila je upitnička, a sastojala se od čestica koje su iz različitih upitnika ličnosti kompilirali Ostendorf i Angleitner (1992.) i koje, prema rezultatima njihova istraživanja, predstavljaju reprezentativne deskriptore svih dimenzija toga modela. Rezultati konfirmatorne faktorske analize pokazali su prikladnost petofaktorske strukture i za ovu mjeru, iako su dobiveni indeksi pogodnosti bili nešto slabiji nego kod pridjevske mjere (Gračanin i sur., 2004.). Kao i kod pridjevske mjere, upotrijebljena je Likertova skala procjene od 5 stupnjeva (0 – uopće se ne odnosi na mene; 4 – potpuno se odnosi na mene). Pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) pojedinih faktora

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

upitničke mjere dobivene na ovom uzorku ispitanika iznose 0,75 za ekstraverziju, 0,70 za ugodnost, 0,72 za savjesnost, 0,83 za emocionalnu stabilnost i 0,69 za otvorenost. Spolne su razlike dobivene na skalama ugodnosti ($t = 3,15$; $p < 0,01$) i savjesnosti ($t = 3,44$; $p = 0,001$), na kojima ispitanice postižu više rezultate, te emocionalne stabilnosti ($t = 4,65$; $p < 0,001$), na kojoj više rezultate postižu ispitanici. S L-skalom značajno su povezane ugodnost ($0,32$; $p < 0,001$), savjesnost ($0,14$; $p < 0,05$) i emocionalna stabilnost ($0,30$; $p < 0,001$). Korelacije između pojedinih dimenzija petofaktorskoga modela dobivene ovim upitnikom pozitivne su, uglavnom značajne i kreću se od $0,08$ ($p > 0,05$; ekstraverzija i emocionalna stabilnost) do $0,46$ ($p < 0,001$; ekstraverzija i otvorenost).

Za procjenu raspoloženja upotrijebljen je skraćeni oblik pridjevske skale raspoloženja (Kardum i Bezinović, 1992.), koja se sastoji od 40 čestica. Ispitanici su procjenjivali svoje uobičajeno, a ne trenutačno, raspoloženje, pri čemu je primijenjena Likertova skala procjene od 5 stupnjeva (0 – nikada se tako ne osjećam; 4 – gotovo uvijek se tako osjećam). Faktorske analize ove skale (Kardum i Bezinović, 1992.) pokazuju da se ona sastoji od dva faktora višega reda koji se odnose na valenciju upotrijebljenih deskriptora i koji se najčešće označuju kao pozitivno i negativno raspoloženje. Ovi su faktori unipolarni, a najčešće su međusobno nisko negativno povezani. Faktor pozitivnoga raspoloženja sastoji se od tri faktora nižega reda koji odražavaju različite kvalitete pozitivnih emocionalnih stanja: radost, aktivacija i prihvaćanje. Faktor negativnoga raspoloženja sastoji se od četiri faktora nižega reda: tuga, ljutnja, strah i odbacivanje. Faktori pozitivnoga i negativnoga raspoloženja imaju po 20 čestica, dok se broj čestica po pojedinim dimenzijama nižega reda kreće od 4 do 11. Pouzdanosti unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) dobivene na ovom uzorku ispitanika iznose $0,90$ za pozitivno raspoloženje, $0,91$ za negativno raspoloženje, $0,87$ za radost, $0,78$ za aktivaciju, $0,70$ za prihvaćanje, $0,79$ za tugu, $0,79$ za ljutnju, $0,84$ za strah i $0,86$ za odbacivanje. Spolne razlike dobivene su samo na skali tuge ($t = 3,57$; $p < 0,001$), na kojoj značajno više rezultate postižu ispitanice. S L-skalom značajno su povezane skale pozitivnoga raspoloženja ($0,28$; $p < 0,001$), negativnoga raspoloženja ($-0,11$; $p < 0,05$), radosti ($0,21$; $p < 0,001$), aktivacije ($0,23$; $p < 0,001$), prihvaćanja ($0,31$; $p < 0,001$), tuge ($-0,14$; $p < 0,01$) i ljutnje ($-0,12$; $p < 0,05$). Faktori pozitivnoga i negativnoga raspoloženja značajno su negativno povezani ($-0,32$; $p < 0,01$). Sve korelacije među dimenzijama unutar istoga hedonskog tona značajne su i pozitivne i kreću se od $0,37$ ($p < 0,001$; aktivacija i prihvaćanje) do $0,65$ ($p < 0,001$; radost i aktivacija). Povezanosti među dimenzijama različita hedonskog tona negativne su i kreću se od $-0,05$ ($p > 0,05$; aktivacija i ljutnja) do $-0,39$ ($p < 0,001$; radost i tuga).

Postupak

Ispitivanje je bilo anonimno, a provedeno je u grupama do 35 ispitanika. U prvom dijelu ispitivanja primijenjene su pridjevska i upitnička mjera petofaktorskoga modela ličnosti. Redosljed upitnika je variran, tako da je polovica ispitanika najprije ispunila upitničku, a polovica pridjevsku mjeru. U drugom dijelu, izvedenom desetak dana kasnije, primijenjena je skala raspoloženja.

REZULTATI

Najprije su izračunane korelacije dimenzija petofaktorskoga modela mjerenih pridjevima i upitnikom s dimenzijama raspoloženja. Korelacije su prikazane u Tablici 1.

Raspoloženja	E-UP	U-UP	S-UP	ES-UP	O-UP	E-PR	U-PR	S-PR	ES-PR	O-PR
Radost	0,42***	0,26***	0,21***	0,28***	0,13*	0,39***	0,30***	0,30***	0,47***	0,42***
Aktivacija	0,42***	0,19***	0,44***	0,24***	0,19***	0,37**	0,24***	0,52***	0,25***	0,50***
Prihvatanje	0,24***	0,48***	0,21***	0,19***	0,10	0,22***	0,59***	0,25***	0,22***	0,34***
Tuga	-0,28***	-0,11*	-0,19***	-0,38***	-0,16**	-0,27***	-0,24***	-0,26***	-0,54***	-0,17**
Ljutnja	-0,14**	-0,30***	-0,16**	-0,38***	-0,14**	-0,15**	-0,41***	-0,25***	-0,47***	-0,08
Strah	-0,29***	-0,11*	-0,21***	-0,25***	-0,22***	-0,25***	-0,27***	-0,21***	-0,40***	-0,21***
Odbacivanje	-0,34***	-0,26***	-0,25***	-0,27***	-0,18**	-0,40***	-0,38***	-0,31***	-0,42***	-0,23***
Poz. rasp.	0,45***	0,34***	0,32***	0,30***	0,16**	0,42***	0,41***	0,41***	0,43***	0,50***
Neg. rasp.	-0,31***	-0,24***	-0,25***	-0,40***	-0,21***	-0,32***	-0,40***	-0,31***	-0,57***	-0,20***

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05; UP – upitnik; PR – pridjevska mjera; E – Ekstraverzija, U – Ugodnost; S – Savjesnost; ES – Emocionalna stabilnost; O – Otvorenost

TABLICA 1
Povezanost upitničke i pridjevske mjere petofaktorskoga modela ličnosti s dimenzijama raspoloženja

Osim povezanosti između upitničke otvorenosti i prihvatanja, sve su ostale korelacije između upitnički i pridjevski mjerenih dimenzija petofaktorskoga modela ličnosti i dimenzija pozitivnoga raspoloženja značajne i pozitivne. Od upitnički mjerenih dimenzija ličnosti najviše korelacije s pozitivnim raspoloženjima ima ekstraverzija, a od onih mjerenih pridjevski otvorenost. Očekivano, nešto su više povezanosti dobivene kod osobina ličnosti mjerenih pridjevima u usporedbi s onima koje su mjerene upitnikom. Osim povezanosti između pridjevske otvorenosti i ljutnje, sve su preostale korelacije između upitnički i pridjevski mjerenih dimenzija petofaktorskoga modela ličnosti i dimenzija negativnoga raspoloženja značajne i negativne. Općenito, te su povezanosti nešto niže nego kod pozitivnih raspoloženja, a nešto su više kod osobina ličnosti mjerenih pridjevski, pri čemu su najviše povezanosti i za upitničku i za pridjevsku mjeru dobivene za dimenziju emocionalne stabilnosti.

Da bismo detaljnije ispitali odnos između dimenzija petofaktorskoga modela ličnosti i raspoloženja, izvedene su i dvije zajedničke faktorske analize dimenzija ličnosti i primarnih dimenzija raspoloženja. U prvu analizu uključene su di-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

● **TABLICA 2**
Rezultati zajedničke
faktorske analize di-
menzija raspoloženja
i dimenzija ličnosti
mjenjenih upitnikom

menzije ličnosti mjerene upitnikom, a u drugu mjerene pridjevskom mjerom. Upotrijebljene su komponentne faktorske analize s varimax rotacijom, a kao kriterij za ekstrakciju dovoljnoga broja faktora primijenjen je Kaiser-Guttmanov kriterij. Kaiser-Meyer-Olkinova mjera za prvu korelacijsku matricu iznosi 0,782 (Bartlettov test $\chi^2 = 1415.91$, s.s. = 66, $p < 0,001$), a za drugu 0,809 (Bartlettov test $\chi^2 = 1676.83$, s.s. = 66, $p < 0,001$), što pokazuje da su obje korelacijske matrice prikladne za faktORIZACIJU.

U Tablici 2 prikazana je rotirana komponentna matrica dimenzija raspoloženja i dimenzija ličnosti mjenjenih upitnikom.

Skale	Komp. 1	Komp. 2	Komp. 3	Komp. 4
Tuga	0,83			
Ljutnja	0,81			
Strah	0,79			
Odbacivanje	0,71			
EMOCIONALNA STABILNOST	-0,52			
Aktivacija		0,84	0,30	
Radost		0,83		
OTVORENOST			0,81	
EKSTRAVERZIJA			0,72	
SAVJESNOST			0,66	
UGODNOST				0,87
Prihvatanje		0,43		0,74
Eigen vrijednosti	4,14	1,77	1,24	1,08
% ukupne varijance	23,79	16,12	16,03	12,66

Prikazana su opterećenja $\geq 0,30$

Zajednička faktorska analiza primarnih dimenzija raspoloženja i dimenzija ličnosti mjenjenih upitnikom rezultirala je četirima komponentama koje objašnjavaju 68,60% ukupne varijance. Prvom su komponentom zasićene sve primarne dimenzije negativnoga raspoloženja i emocionalna stabilnost. Druga komponenta sadrži dvije dimenzije pozitivnoga raspoloženja, aktivaciju i radost, a treća tri dimenzije ličnosti, otvorenost, ekstraverziju i savjesnost. Od dimenzija ličnosti četvrtom je komponentom najviše zasićena ugodnost, a od dimenzija raspoloženja prihvaćanje. U Tablici 3 prikazana je rotirana komponentna matrica dimenzija raspoloženja i dimenzija ličnosti mjenjenih pridjevskom mjerom.

Zajednička faktorska analiza primarnih dimenzija raspoloženja i dimenzija ličnosti mjenjenih pridjevskom mjerom rezultirala je trima komponentama koje objašnjavaju 63,28% ukupne varijance. Kao i u prethodnoj analizi, prvom su komponentom zasićene sve primarne dimenzije negativnoga ra-

● TABLICA 3
Rezultati zajedničke faktorske analize dimenzija raspoloženja i dimenzija ličnosti mjenjenih pridjevskom mjerom

spoloženja i emocionalna stabilnost. Druga komponenta predstavlja kombinaciju druge i treće komponente iz prethodne analize, odnosno njome su najviše zasićene aktivacija i radost kao dimenzije pozitivnoga raspoloženja, te tri dimenzije ličnosti, otvorenost, ekstraverzija i savjesnost. Treća je komponenta ista kao i četvrta u prethodnoj analizi, odnosno sadrži dimenzije ugodnosti i prihvaćanja.

Skale	Komp. 1	Komp. 2	Komp. 3
Tuga	0,84		
Strah	0,80		
Ljutnja	0,79		-0,32
Odbacivanje	0,72	-0,30	
EMOCIONALNA STABILNOST	-0,63		
Aktivacija		0,87	
Radost		0,78	
OTVORENOST		0,68	
EKSTRAVERZIJA		0,54	
SAVJESNOST		0,49	0,32
UGODNOST			0,86
Prihvaćanje		0,36	0,77
Eigen vrijednosti	4,66	1,86	1,08
% ukupne varijance	25,97	23,20	14,11

Prikazana su opterećenja $\geq 0,30$

Dakle, s obzirom na sadržaj i veličinu faktora, obje su faktorske analize rezultirale sličnim rješenjima. Kao što se i očekivalo, faktorizacija u koju su uključene upitnički mjerene dimenzije petofaktorskoga modela ličnosti rezultirala je većim brojem faktora.

Da bismo provjerili jesu li različita faktorska rješenja posljedica upotrebe istih, odnosno različitih, metoda mjerenja i ličnosti i raspoloženja, izvedeno je nekoliko konfirmatornih faktorskih analiza. Naime, ako je trofaktorska struktura, dobivena upotrebom pridjevskih mjera ličnosti, djelomično posljedica varijance metode, onda se može pretpostaviti da će četverofaktorska struktura, dobivena upotrebom upitničkih mjera ličnosti, biti prikladnija i za pridjevske mjere ako se kontrolira varijanca metode. Da bismo testirali tu pretpostavku, najprije je na pridjevskim mjerama ličnosti i mjerama raspoloženja konfirmatornom faktorskom analizom provjerena prikladnost četverofaktorske strukture, prikazane u Tablici 2. Očekivano, dobiveni indeksi slaganja ($\chi^2(48) = 291,41$; $NC = 6,07$; $p < 0,001$; $CFI = 0,84$; $GFI = 0,87$; $AGFI = 0,79$; $RMSEA = 0,124$; $RMR = 0,089$) ne govore u prilog adekvatnosti ovakva modela. Ako ista metoda mjerenja izaziva slične odgovore, pove-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

● **TABLICA 4**
Rezultati regresijskih
analiza za dimenzije
raspoloženja višega
reda kao kriterijske
varijable

ćavaju se kovarijacije među pogreškama mjerenja. Zbog toga je izvedena još jedna konfirmatorna faktorska analiza, kojom je također testirana prikladnost četverofaktorske strukture pridjevskih mjera ličnosti i raspoloženja, ali u kojoj su dopuštene povezanosti između varijanci pogrešaka mjera raspoloženja i mjera ličnosti. Dopusštena je povezanost 9 varijanci pogrešaka mjera raspoloženja i mjera ličnosti, čiji su modifikacijski indeksi bili iznad 7 (Jöreskog i Sörbom, 1986.). Prikladnost ovoga modela bolja je nego prethodnog ($\chi^2(39) = 131,15$; $NC = 3,36$; $p < 0,001$; $CFI = 0,94$; $GFI = 0,94$; $AGFI = 0,88$; $RMSEA = 0,084$; $RMR = 0,058$), a to potvrđuje i njihova statistička usporedba ($\Delta\chi^2(9) = 160,26$; $p < 0,001$). Dakle, ako se modelom uzmu u obzir i varijance pogreške kao moguće posljedice primjene iste metode, tada je četverofaktorska struktura prikladna i za pridjevske mjere ličnosti.

Da bismo ispitali u kojoj se mjeri dimenzije raspoloženja mogu predvidjeti na osnovi dimenzija ličnosti, izveden je i niz regresijskih analiza u kojima su dimenzije raspoloženja upotrijebljene kao kriterijske, a dimenzije ličnosti mjerene upitnikom i pridjevskom mjerom kao prediktorske varijable. Primijenjena je kompletna metoda regresije, a rezultati za hijerarhijski više dimenzije pozitivnoga i negativnoga raspoloženja prikazani su u Tablici 4.

Prediktorske varijable – upitnička mjera		Prediktorske varijable – pridjevska mjera	
Pozitivno raspoloženje			
	Beta		Beta
<i>Ekstraverzija</i>	0,37***	<i>Otvorenost</i>	0,29***
Emocionalna stabilnost	0,23***	Emocionalna stabilnost	0,24***
Ugodnost	0,16**	Ekstraverzija	0,17***
Savjesnost	0,14**	Savjesnost	0,17***
Otvorenost	-0,11*		
R = 0,56***		R = 0,65***	
Negativno raspoloženje			
	Beta		Beta
<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,35***	<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,46***
Ekstraverzija	-0,21***	Ugodnost	-0,15**
		Ekstraverzija	-0,13*
		Savjesnost	-0,13*
R = 0,50***		R = 0,62***	

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$; prikazani su samo statistički značajni prediktori

Kada se kao nezavisne varijable uzimaju upitnički mjerenje dimenzije ličnosti, tada su svih pet dimenzija značajni prediktori pozitivnoga raspoloženja. Očekivano, najbolji je

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIIJA...

prediktor ekstraverzija, a ova dimenzija supresorski djeluje i na otvorenost, što dovodi do toga da je otvorenost značajan negativni prediktor pozitivnoga raspoloženja, iako je s njim povezana značajno pozitivno (Tablica 1). Osim ugodnosti, sve druge pridjevski mjerene dimenzije ličnosti značajni su prediktori pozitivnoga raspoloženja, međutim, najbolji prediktor nije ekstraverzija, kao što se očekivalo, nego otvorenost. Od upitnički mjenjenih dimenzija ličnosti značajni prediktori negativnoga raspoloženja jesu emocionalna stabilnost i ekstraverzija, a od pridjevski mjenjenih sve osim otvorenosti. Kao što se i očekivalo, kod obje vrste mjera najbolji prediktor negativnoga raspoloženja jest emocionalna stabilnost.

Da bismo ispitali jesu li bolji prediktori pozitivnoga i negativnoga raspoloženja upitničke ili pridjevske mjere ličnosti, za svaku kriterijsku varijablu izvedene su i dvije hijerarhijske regresijske analize. U prvoj analizi kao prvi blok prediktorskih varijabli uključene su upitničke mjere ličnosti, a u drugoj pridjevske, dok je u drugoj analizi redosljed prediktorskih varijabli bio obrnut. Dobiveni rezultati pokazuju da pridjevski mjerene dimenzije petofaktorskoga modela uključene u drugi korak hijerarhijskih regresijskih analiza dodatno, nakon kontrole efekata upitničkih mjera, značajno povećavaju količinu objašnjene varijance i kod pozitivnoga (14%) (F-promjena = 17,04; $p < 0,001$) i kod negativnoga raspoloženja (16%) (F-promjena = 16,56; $p < 0,001$). Ako se u hijerarhijsku regresijsku analizu najprije uvrste pridjevski, a zatim, u drugi korak, upitnički mjerene dimenzije petofaktorskoga modela, tada upitnički mjerene dimenzije objašnjavaju još dodatnih 3,3% varijance pozitivnoga raspoloženja (F-promjena = 3,93; $p = 0,001$) i 1,6% varijance negativnoga raspoloženja (F-promjena = 1,79; $p = 0,115$). Dakle, kao što je i predviđeno, pridjevske mjere petofaktorskoga modela dodatno, nakon kontrole efekata upitnički mjenjenih dimenzija, objašnjavaju veću količinu varijance obaju raspoloženja nego što je to s upitničkim mjerama kada se kontroliraju efekti pridjevski mjenjenih dimenzija petofaktorskoga modela.

U Tablici 5 prikazani su rezultati regresijskih analiza za primarne dimenzije raspoloženja.

Od upitnički mjenjenih dimenzija ličnosti ekstraverzija je najbolji prediktor radosti i aktivacije, a ugodnost prihvaćanja. Kao i kod pozitivnoga raspoloženja, ekstraverzija supresorski djeluje na dimenziju otvorenosti i pri predikciji radosti. Očekivano, emocionalna stabilnost značajno predviđa sve tri primarne dimenzije pozitivnog raspoloženja.

Kada se kao prediktorske varijable rabe pridjevski mjerene dimenzije ličnosti, rezultati su nešto drugačiji. Ekstraverzija je značajan, ali ne i najbolji, prediktor radosti i akti-

● **TABLICA 5**
Rezultati regresijskih
analiza za primarne
dimenzije raspolo-
ženja kao kriterijske
varijable

vacije, dok je ugodnost i u ovom slučaju najbolji prediktor prihvaćanja. Savjesnost je najbolji prediktor aktivacije, pri čemu ova dimenzija supresorski djeluje i na ugodnost. Emocionalna stabilnost značajno predičira samo radost, a zanimljivo je da se dimenzija otvorenosti javlja kao značajan prediktor svih triju primarnih dimenzija pozitivnog raspoloženja.

Prediktorske varijable – upitnička mjera		Prediktorske varijable – pridjevska mjera	
	Beta		Beta
Radost			
<i>Ekstraverzija</i>	0,41***	<i>Emocionalna stabilnost</i>	0,35***
<i>Emocionalna stabilnost</i>	0,24***	<i>Otvorenost</i>	0,24***
<i>Otvorenost</i>	-0,11*	<i>Ekstraverzija</i>	0,20***
R = 0,50***		R = 0,60***	
Aktivacija			
<i>Ekstraverzija</i>	0,33***	<i>Savjesnost</i>	0,39***
<i>Savjesnost</i>	0,32***	<i>Otvorenost</i>	0,31***
<i>Emocionalna stabilnost</i>	0,17***	<i>Ekstraverzija</i>	0,19***
		<i>Ugodnost</i>	-0,12*
R = 0,55***		R = 0,65***	
Prihvaćanje			
<i>Ugodnost</i>	0,43***	<i>Ugodnost</i>	0,56***
<i>Emocionalna stabilnost</i>	0,11*	<i>Otvorenost</i>	0,18**
R = 0,50***		R = 0,61***	
Tuga			
<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,36***	<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,50***
<i>Ekstraverzija</i>	-0,25***	<i>Ekstraverzija</i>	-0,13*
		<i>Savjesnost</i>	-0,13*
R = 0,46***		R = 0,57***	
Ljutnja			
<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,33***	<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,38***
<i>Ugodnost</i>	-0,23***	<i>Ugodnost</i>	-0,30***
		<i>Otvorenost</i>	0,12*
R = 0,45***		R = 0,55***	
Strah			
<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,22***	<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,32***
<i>Ekstraverzija</i>	-0,22***		
R = 0,38***		R = 0,44***	
Odbacivanje			
<i>Ekstraverzija</i>	-0,24***	<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,28***
<i>Emocionalna stabilnost</i>	-0,21***	<i>Ekstraverzija</i>	-0,25***
<i>Ugodnost</i>	-0,12*	<i>Ugodnost</i>	-0,14*
		<i>Savjesnost</i>	-0,14*
R = 0,44***		R = 0,55***	

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05; prikazani su samo statistički značajni prediktori

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

Pri predikciji primarnih dimenzija negativnoga raspoloženja rezultati dobiveni objema skupinama prediktora znatno su sličniji. Od upitnički mjerenih dimenzija ličnosti emocionalna stabilnost značajan je prediktor svih četiriju dimenzija negativnoga raspoloženja, a za njom slijedi ekstraverzija, koja je značajan prediktor tuge, straha i odbacivanja. Od pridjevski mjerenih dimenzija ličnosti emocionalna stabilnost značajan je i najbolji prediktor svih četiriju dimenzija negativnoga raspoloženja, dok ekstraverzija značajno predi­cira tugu i odbacivanje. Ugodnost je značajan prediktor ljutnje i odbacivanja, pri čemu ova dimenzija supresorski djeluje na otvorenost pri predikciji ljutnje.

Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza pokazuju da pridjevski mjerene dimenzije petofaktorskoga modela uključene u drugi korak hijerarhijskih regresijskih analiza dodatno značajno povećavaju količinu objašnjene varijance svih primarnih komponenti raspoloženja – radosti 14%, aktivacije 15%, prihvaćanja 17%, tuge 13%, ljutnje 12%, straha 8% i odbacivanja 12%. Ako se u hijerarhijsku regresijsku analizu u prvi korak uključe pridjevski, a u drugi korak upitnički mjerene dimenzije petofaktorskoga modela, tada upitnički mjerene dimenzije dodatno značajno povećavaju količinu objašnjene varijance radosti (2,8%), aktivacije (3,2%), prihvaćanja (4,7%) i straha (3,5%), a neznajno tuge (1,9%), ljutnje (1,8%) i odbacivanja (0,9%). Dakle, dobiveni rezultati pokazuju da pridjevski mjerene dimenzije dodatno objašnjavaju veću količinu varijance primarnih dimenzija raspoloženja nego one mjerene upitnički.

RASPRAVA

Dobivene povezanosti između osobina ličnosti petofaktorskoga modela mjerenih objema mjerama i različitim dimenzijama raspoloženja slične su rezultatima prethodnih istraživanja (npr. Aliik i Realo, 1997.; Watson i Clark, 1992.a). Faktorska analiza, u kojoj je upotrijebljena upitnička mjera petofaktorskoga modela, rezultirala je četverofaktorskom, dok je ona s pridjevskom mjerom rezultirala trofaktorskom strukturom. Osnovna razlika između dviju struktura leži u tome što se upotrebom pridjevske mjere ličnosti dobiva faktor koji sadrži dimenzije ekstraverzije, savjesnosti, otvorenosti te primarne dimenzije pozitivnoga raspoloženja, radost i aktivaciju, dok se upotrebom upitničke mjere ličnosti dobiva jedan faktor kojim su najviše zasićene navedene dimenzije ličnosti i jedan koji sadrži emocionalna stanja radosti i aktivacije. Ova je razlika vjerojatno posljedica nešto niže povezanosti upitnički mjerenih dimenzija petofaktorskoga modela i dimenzija raspoloženja u odnosu na povezanost pridjevski mjerenih osobina ličnosti i raspoloženja, što je dobiveno i u nekim prethod-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

nim istraživanjima (npr. Watson i Clark, 1992.a). Ovakav je rezultat očekivan, jer su i raspoloženja mjerena pridjevima, a iste metode procjene u pravilu povećavaju korelacije. Upitnička mjera specifičnija je razina opisa ličnosti, što dovodi do toga da ona bolje predviđa specifična ponašanja (Cellar i sur., 1996.), ali isto tako može dovesti i do niže povezanosti s apstraktnijim mjerama, kao što su pridjevske mjere raspoloženja. S tim su u skladu i rezultati koji pokazuju da ako se modelom uzmu u obzir i kovarijacije među varijancama pogreški, kao moguće posljedice primjene iste metode, tada je četvero-faktorska struktura prikladna i za pridjevske mjere ličnosti. I-pak, treba napomenuti da povezanost između varijanci pogrešaka, odnosno, govoreći u terminima faktorske analize, unikvitetnih varijanci pridjevskih indikatora raspoloženja i osobina ličnosti, ne mora biti posljedica samo primjene iste metode mjerenja. Kao što je poznato, unikvitetna varijanca može biti posljedica i nekoga specifičnog sustavnog procesa koji ovim modelom nije uzet u obzir, kao što je npr. veća sklonost prema odgovaranju na socijalno poželjan način (npr. Kline i sur., 2000.). To je pogotovo moguće kada je riječ o pridjevskim mjerama, jer su one prozirnije nego upitničke i snažno su zasićene komponentom evaluacije.

Rezultati regresijskih analiza u kojima su kao prediktori upotrijebljene dimenzije petofaktorskoga modela ličnosti, a kao kriteriji dimenzije raspoloženja višega reda, uglavnom su očekivani i u skladu s rezultatima prethodnih istraživanja. Bez obzira na način mjerenja, dimenzije petofaktorskoga modela bolje predviđaju pozitivna nego negativna raspoloženja, što je vjerojatno posljedica toga što su negativna raspoloženja determiniranija situacijskim faktorima (Watson, 2000.). Osim toga, pozitivna raspoloženja pokazuju nešto složeniji odnos s dimenzijama petofaktorskoga modela, što je također u skladu s rezultatima ranijih istraživanja (Aliik i Realo, 1997.; Watson i Clark, 1992.a).

Očekivano, obje mjere emocionalne stabilnosti najbolji su prediktori negativnoga raspoloženja, kao i svih njegovih primarnih dimenzija, što je u skladu s ranije opisanim temperamentalnim modelom, prema kojemu je neuroticizam manifestacija rada sustava koji je u podlozi negativnog afekta (Watson i sur., 1999.). Objе mjere ekstraverzije također značajno predviđaju negativno raspoloženje, kao i neke njegove primarne komponente. Ti se efekti mogu objasniti djelovanjem socijabilnosti, koja osigurava veću socijalnu podršku, što u stresnim situacijama može dovesti do smanjenja negativnih emocionalnih stanja (Cohen i Wills, 1985.). Osim toga, ekstraverzija u određenoj mjeri može moderirati efekte neuroticizma. Tako npr. Gershuny i Sher (1998.) navode da kod neurotičnih ekstraverata postoji manja vjerojatnost odgođenog ja-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

vljanja depresivnosti i anksioznosti nego kod neurotičnih introverata.

Upitnički mjerena ekstraverzija najbolje predviđa pozitivno raspoloženje, a njegove primarne dimenzije radost i aktivaciju. Iako je moguće da su pozitivna raspoloženja ekstravertiranih osoba posljedica njihove veće socijalnosti (Emmons i Diener, 1986.) odnosno njihova karakterističnoga ponašanja općenito (Fleeson i sur., 2002.), rezultati istraživanja više su u skladu s temperamentalnim modelom, prema kojemu je u osnovi ove dimenzije trajno povišena osnovna razina pozitivnog afekta (Lucas i Baird, 2004.) i povećana osjetljivost na nagrađivanje (Depue i Collins, 1999.).

Zanimljivo je da pridjevska mjera otvorenosti najbolje predviđa pozitivno raspoloženje, a značajan je prediktor i svih triju njegovih primarnih komponenti. Ovi se nalazi mogu objasniti na dva načina. Prvo, pridjevska je otvorenost u hrvatskom jeziku bliža upitničkoj ekstraverziji, dakle pozitivnoj emocionalnosti, nego upitničkoj otvorenosti za iskustva (Gračanin i sur., 2004.). Drugo, nasuprot instrumentalnom shvaćanju, koje pretpostavlja da iz pojedinih osobina ličnosti – prije svega ugodnosti, savjesnosti i otvorenosti – proizlaze ponašanja koja dovode do različitih afektivnih ishoda, moguće je, barem kada je riječ o otvorenosti, i obrnut smjer djelovanja, tako da kronično povišena pozitivna raspoloženja dovode do jače manifestacije pridjevski mjenjenih karakteristika otvorenosti. Tome u prilog govore i istraživanja utjecaja pozitivnoga raspoloženja na kognitivne procese (Isen, 2000.), kao i motivacijskih funkcija pozitivnoga raspoloženja (Fredrickson, 1998.).

Objekti mjere savjesnosti značajno predviđaju pozitivno raspoloženje i njegovu primarnu komponentu aktivacije, dok je pridjevski mjerena savjesnost značajan negativni prediktor negativnoga raspoloženja kao i tuge i odbacivanja. Povezanost savjesnosti s pozitivnim raspoloženjima Watson i Clark (1992.a) pripisuju sklonosti dostignuću kao faceti savjesnosti. Iako je moguće da je i dostignuće posljedica određenih emocionalnih karakteristika pojedinca, McCrae i Costa (1991.) naglašavaju da savjesnost na sličan način dovodi i do pozitivnih i do negativnih emocionalnih posljedica, djelujući u prvom redu na stvaranje i odabir situacija koje onda dovode do određenih afektivnih ishoda.

Upitnički mjerena ugodnost značajno predviđa pozitivno, a pridjevski mjerena negativno raspoloženje. McCrae i Costa (1991.) smatraju da ova dimenzija određuje uspješnost u društvenim odnosima, što onda dovodi i do promjena u raspoloženjima. Tome u prilog govore i rezultati ovoga istraživanja, koji pokazuju da su obje mjere ugodnosti značajni prediktori onih primarnih dimenzija raspoloženja koje su ka-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, J., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

rakteristične upravo za interpersonalni kontekst, kao što su prihvaćanje, odbacivanje i ljutnja.

Općenito, upitnička i pridjevska mjera dimenzija petofaktorskoga modela pokazuju sličan odnos s dimenzijama raspoloženja. Razlike su između njih u tome što raspoloženja nešto bolje predviđa pridjevska nego upitnička mjera. Naime, pridjevske mjere petofaktorskoga modela dodatno, nakon kontrole efekata upitnički mjerenih dimenzija objašnjavaju znatan dio varijance svih mjera raspoloženja, dok je dodatna varijanca koju objašnjavaju upitničke mjere nakon kontrole efekata pridjevskih gotovo zanemariva. Međutim, pri predikciji pozitivnih raspoloženja rezultati dobiveni pridjevskom mjerom manje su u skladu s prethodnim nalazima, pogotovo onima vezanim uz ekstraverziju kao osnovnu komponentu pozitivne emocionalnosti.

Usprkos tome, može se reći da su dobiveni rezultati slični onima koji su dobiveni u prethodnim istraživanjima (npr. Aliik i Realo, 1997.; Watson i Clark, 1992.a) te da pružaju dodatne dokaze o mogućnosti generalizacije odnosa između osobina ličnosti i raspoloženja na različite jezike i kulture. Međutim, unatoč tome što konceptualizacija i mjerenje ličnosti u terminima petofaktorskoga modela ima brojne prednosti, ovi se faktori čine preširokim za ispitivanje specifičnih mehanizama koji bi mogli objasniti povezanost između karakteristika ličnosti i emocionalnih stanja. Zbog toga bi u daljnjim istraživanjima povezanosti osobina ličnosti i emocionalnih stanja svakako trebalo uzeti u obzir i pojedinačne facete dimenzija petofaktorskoga modela ličnosti.

LITERATURA

- Aliik, J., Realo, A. (1997.), Emotional experience and its relation to the five-factor model in Estonian. *Journal of Personality*, 65, 625-647.
- Briggs, S. R. (1992.), Assessing the five-factor model of personality description. *Journal of Personality*, 60, 253-293.
- Cellar, D. E., Miller, M. L., Doverspike, D. D., Klawnsky, J. D. (1996.), Comparison of factor structures and criterion-related validity coefficients for two measures of personality based on the five factor model. *Journal of Applied Psychology*, 81, 694-704.
- Clark, L. A., Watson, D. (1988.), Mood and the mundane: Relations between daily life events and self-reported mood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 296-308.
- Clark, L. A., Watson, D. (1999.), Temperament: A new paradigm for trait psychology. U: L. A. Pervin, O. P. John (ur.), *Handbook of personality* (str. 399-423), New York: Guilford.
- Cohen, S., Wills, T. A. (1985.), Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1980.), Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 668-678.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

David, J. P., Green, P. J., Martin, R., Suls, J. (1997.), Differential roles of neuroticism, extraversion, and event desirability for mood in daily life: An integrative model of top-down and bottom-up influences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 149-159.

Davidson, R. J. (1998.), Cerebral asymmetry, emotion, and affective style. U: R. J. Davidson, K. Hugdahl (ur.), *Brain asymmetry* (str. 361-388), London: MIT Press.

Davidson, R. J. (2001.), Toward a biology of personality and emotion. *Annals of the N.Y. Academy of Sciences*, 935, 191-207.

Depue, R. A., Collins, P. F. (1999.), Neurobiology of the structure of personality: Dopamine, facilitation of incentive motivation and extraversion. *Behavioral and Brain Sciences*, 22, 491-569.

Emmons, R. A., Diener, E. (1986.), Influence of impulsivity and sociability on subjective well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1211-1215.

Fleeson, W., Malanos, A. B., Achille, N. M. (2002.), An intraindividual process approach to the relationship between extraversion and positive affect: Is acting extraverted as "good" as being extraverted? *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1409-1422.

Fredrickson, B. (1998.), What good are positive emotions? *Review of General Psychology*, 2, 300-319.

Garrity, R. D., Demick, J. (2001.), Relations among personality traits, mood states, and driving behaviors. *Journal of Adult Development*, 8, 109-118.

Gershuny, B. S., Sher, K. J. (1998.), The relation between personality and anxiety: Findings from 3-year prospective study. *Journal of Abnormal Psychology*, 107, 252-262.

Gračanin, A., Kardum, I., Krapić, N. (2004.), Odnos pridjevske i upitničke mjere dimenzija petofaktorskog modela ličnosti. *Psiholozijske teme*, 13, 33-46.

Gray, J. A. (1990.), Brain systems that mediate both emotion and cognition. *Cognition and Emotion*, 4, 269-288.

Harris, J. A., Lucia, A. (2003.), The relationship between self-report mood and personality. *Personality and Individual Differences*, 35, 1903-1909.

Hemenover, S. H. (2003.), Individual differences in rate of affect change: Studies of affective chronometry. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 121-131.

Isen, A. (2000.), Positive affect and decision making. U: M. Lewis, J. M. Haviland-Jones (ur.), *Handbook of emotions* (str. 417-435), New York: The Guilford Press.

John, O. P., Srivastava, S. (1999.), The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. U: L. A., Pervin, O. P., John (ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (str. 102-138), New York: Guilford.

Jöreskog, K. G., Sörbom, D. (1986.), *LISREL VI: Analysis of linear structural relationships by maximum likelihood, instrumental variables, and least squares methods*. Mooresville, IN: Scientific Software.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

Kardum, I. (1999.), Affect intensity and frequency – their relation to mean level and variability of positive and negative affect and Eysenck's personality traits. *Personality and Individual Differences*, 26, 33-47.

Kardum, I., Bezinović, P. (1992.), Metodološke i teorijske implikacije pri konstrukciji skale za mjerenje dimenzija emocionalnog doživljavanja. *Godišnjak Zavoda za psihologiju*, 1, 53-60.

Kardum, I., Smojver, I. (1993.), Petofaktorski model strukture ličnosti: izbor deskriptora u hrvatskom jeziku. *Godišnjak Zavoda za psihologiju*, 2, 91-100.

Kline, T. J. B., Sulsky, L. M., Rever-Moriyama, S. D. (2000.), Common method variance and specification errors: A practical approach to detection. *The Journal of Psychology*, 134, 401-421.

Larsen, R. J., Katelaar, T. K. (1991.), Personality and susceptibility to positive and negative emotional states. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 132-140.

Lucas, R. E., Baird, B. M. (2004.), Extraversion and emotional reactivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 473-485.

Lucas, R. E., Fujita, F. (2000.), Factors influencing the relation between extraversion and pleasant affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 1039-1056.

McCrae, R. R. (1990.), Traits and trait names: How well is Openness represented in natural languages?. *European Journal of Personality*, 4, 119-129.

McCrae, R. R., Costa, P. T. (1991.), Adding Liebe und Arbeit: The full five-factor model and well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 227-232.

Meyer, G. J., Shack, J. R. (1989.), Structural convergence of mood and personality: Evidence for old and new directions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 491-706.

Mlačić, B., Ostendorf, F. (2005.), Taxonomy and structure of Croatian personality-descriptive adjectives. *European Journal of Personality*, 19, 117-152.

Ostendorf, F., Angleitner, A. (1992.), On the generality and comprehensiveness of the five-factor model of personality: Evidence for five robust factors in questionnaire data. U: G. V. Caprara, G. Van Heck (ur.), *Modern personality psychology: Critical reviews and new directions* (str. 73-109), London: Harvester-Wheatsheaf.

Rolland, J. P., De Fruyt, F. (2003.), The validity of FFM personality dimensions and maladaptive traits to predict negative affects at work: A six month prospective study in military sample. *European Journal of Personality*, 17, 101-121.

Russell, J. A. (1979.), Affective space is bipolar. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 345-356.

Tellegen, A. (1985.), Structures of mood and personality and their relevance to assessing anxiety, with an emphasis on self-report. U: A. H. Tuma, J. D. Maser, (ur.), *Anxiety and anxiety disorders* (str. 681-716), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Trapnell, P. D. (1994.), Openness versus Intellect: A lexical left turn. *European Journal of Personality*, 8, 273-290.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

Warr, P., Barter, J., Brownbridge, G. (1983.), On the independence of positive and negative affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 644-651.

Watson, D. (2000.), *Mood and temperament*. New York: The Guilford Press.

Watson, D., Clark, L. A. (1992.a), On traits and temperament: General and specific factors of emotional experience and their relation to five-factor model. *Journal of Personality*, 60, 441-476.

Watson, D., Clark, L. A. (1992.b), Affects separable and inseparable: On the hierarchical arrangement of the negative affects. *Journal of Personality and Social Psychology* 62, 489-505.

Watson, D., Tellegen, A. (1985.), Toward a consensual structure of mood. *Psychological Bulletin*, 98, 219-235.

Watson, D., Clark, L. A., Carey, G. (1988.), Positive and negative affectivity and their relation to anxiety and depressive disorders. *Journal of Abnormal Psychology*, 97, 346-353.

Watson, D., Wiese, D., Vaidya, J., Tellegen, A. (1999.), The two general activation systems of affect: Structural findings, evolutionary considerations, and psychobiological evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 820-838.

Relations Between Dimensions of the Five-Factor Model of Personality and Mood

Igor KARDUM, Asmir GRAČANIN, Nada KRAPIĆ
Faculty of Philosophy, Rijeka

Relations between the questionnaire and adjective measures of the Big-Five personality factors with two higher-order dimensions of mood, positive and negative, and with their specific components of joy, activation, acceptance, sadness, anger, fear and rejection, have been tested on a sample of 332 respondents. Results show that adjective and questionnaire measures of emotional stability are the best predictors of negative mood, while the questionnaire measure of extraversion and adjective measure of openness are the best predictors of positive mood. Both measures of emotional stability are also the best predictors of specific negative moods, while the questionnaire measure of extraversion is the best predictor of specific positive moods. The adjective measure of openness is the only significant predictor of all three positive moods. Results consistently show that all dimensions of mood can be better predicted by the adjective measure of personality than by the questionnaire measure. Also, the Big-Five personality dimensions, irrespective of the measures used, can better predict positive than negative moods. These results are

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 1-2 (87-88),
STR. 135-156

KARDUM, I., GRAČANIN,
A., KRAPIĆ, N.:
ODNOS DIMENZIJA...

discussed in the context of previous research and some theoretical issues concerning the nature of the relations between personality traits and mood.

Key words: positive mood, negative mood, five-factor personality traits

Dimensionen des Fünf-Faktoren-Modells in Bezug auf Stimmungslagen

Igor KARDUM, Asmir GRAČANIN, Nada KRAPIĆ
Philosophische Fakultät, Rijeka

Im Rahmen einer Untersuchung, an der 332 Probanden teilnahmen, hinterfragte man das Verhältnis zwischen den durch Fragestellungen sowie Attributzuordnungen ermittelten Persönlichkeitsdimensionen des Fünf-Faktoren-Modells einerseits und zwei hierarchisch höher gestellten Dimensionen emotionaler Zustände – der positiven und der negativen Stimmungslage andererseits, mitsamt ihren spezifischen Komponenten wie Freude, Aktivierung, Akzeptanz, Traurigkeit, Ärger, Angst und Ablehnung. Die gewonnenen Resultate zeigen, dass die mittels Fragestellungen und Attributzuordnungen gemessene emotionale Stabilität der beste Prädiktor für eine negative Stimmungslage ist; wiederum die besten Prädiktoren für eine positive Stimmungslage sind durch Befragung ermittelte Extraversion sowie durch Attributzuordnung ermittelte Offenheit. Emotionale Stabilität, auf zweierlei Wegen ermittelt, erwies sich überdies als bester Prädiktor für spezifische negative Stimmungslagen, während die durch Befragung ermittelte Extraversion der beste Prädiktor für spezifische positive Stimmungslagen war. Von den zu bestimmenden Attributen erwies sich nur Offenheit als bedeutender Prädiktor für alle drei Primärdimensionen einer positiven Stimmungslage. Die Untersuchungsergebnisse zeigen konsequent, dass sämtliche Dimensionen des Emotionalzustands besser vorhersehbar sind aufgrund von Persönlichkeitsdimensionen, die durch Attributzuordnungen ermittelt wurden, als durch erfragte Persönlichkeitsdimensionen. Ebenso gilt, dass sich aufgrund der Persönlichkeitsdimensionen, ungeachtet ihres Ermittlungsverfahrens, positive Stimmungszustände besser vorhersehen lassen als negative. Abschließend werden diese Befunde vor dem Hintergrund früherer Untersuchungen kommentiert, ferner im Kontext bestimmter theoretischer Voraussetzungen zum Wesen des Verhältnisses zwischen Persönlichkeitsmerkmalen und Stimmungslagen.

Schlüsselwörter: Positive Stimmung, negative Stimmung, Fünf-Faktoren-Modell der Persönlichkeitsdimensionen